

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22517758.2022.12.6.1.0>

ارائه مدل برنامه درسی کار آفرینی جهت ارتقاء و کسب شایستگی‌های کارآفرینی دانش آموزان (نمونه پژوهش: مدارس متوسط دوم استان البرز)

عفت اصلانی^۱، رضا والا^۲، فتاح ناظم^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۲۷

چکیده:

هدف این پژوهش، ارائه مدل برنامه درسی کار آفرینی جهت ارتقاء و کسب شایستگی‌های کارآفرینی دانش آموزان (نمونه پژوهش: مدارس متوسط دوم استان البرز) است. پژوهش حاضر، از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجراء، پژوهشی تلفیقی (کیفی-کمی) بود. جامعه پژوهش در بخش کیفی شامل خبرگان رشته کارآفرینی استان البرز در سال تحصیلی ۴۰۰-۱۳۹۹ به تعداد ۱۴ نفر با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. جامعه آماری بخش کمی نیز شامل کلیه معلمان متوسطه دوم درس برنامه‌ریزی و کارآفرینی استان البرز در سال تحصیلی ۴۰۰-۱۳۹۹ (۲۶۶ نفر) بودند که حجم نمونه بر اساس جدول مورگان و گرجسی ۱۵۴ نفر تعیین و به‌صورت روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. ابزار پژوهش در بخش کیفی مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته و در بخش کمی پرسشنامه محقق‌ساخته بر اساس یافته‌های بخش کیفی بود. برای تحلیل داده‌ها در بخش کیفی از نرم‌افزار Maxqda18 و در بخش کمی با استفاده از مدل‌یابی معادلات ساختاری با نرم‌افزار Smart Pls3 استفاده شد. نتایج نشان داد که بخش کیفی ۵۶ مضمون فرعی و ۵ مضمون اصلی برای برنامه درسی کارآفرینی وجود دارد. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نیز نشان داد عامل اول یعنی ایجاد دانش کارآفرینی ۶/۵۴٪ از واریانس کل را تبیین می‌کند، عامل دوم (نگرش کارآفرینی) ۷/۶۵٪ درصد، عامل سوم (مهارت‌های کارآفرینی) ۱۲/۷۶٪ درصد و عامل چهارم (توانایی کارآفرینی) ۱۴/۶۵٪ درصد از کل واریانس کارآفرینی را تبیین کردند. نتایج مدل‌یابی معادلات ساختاری نیز نشان داد همه عوامل شناسایی شده دارای اثر معناداری هستند. همچنین معیار GOF نیز نشان داد برازش کلی مدل در سطح مطلوبی قرار داشت.

واژه‌های کلیدی: شایستگی‌های کارآفرینی، قصد کارآفرینانه، تسهیم دانش فردی، استاندارد آموزشی.

۱- دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران efat.aslani55@gmail.com

۲- استادیار گروه علوم تربیتی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران rezavala1400@yahoo.com

۳- دانشیار گروه علوم تربیتی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران nazem@riau.ac.ir

مقدمه

امروزه یکی از راه‌های پاسخگویی به نیازهای افراد و رشد و توسعه شتابان جوامع را کارآفرینی دانسته‌اند. در واقع، کار آفرینی پاسخگویی به گسترش نیازهای جوامع است (دیاندرا و همکاران^۱، ۲۰۲۰). به همین دلیل، امروزه مقوله کارآفرینی به یکی از مباحث مهم جوامع تبدیل شده است. با رویکرد کارآفرینی بسیاری از معضلات از جمله بیکاری قابل حل بوده و استفاده بهینه از استعدادها و قابلیت نیز فراهم می‌شود (هولینکا و همکاران^۲، ۲۰۱۹). کارآفرینی مفهومی چند بعدی و در بردارنده ابعاد مختلفی است. به همین دلیل صاحب‌نظران تعاریف مختلفی از آن ارائه داده‌اند (بولدرانو و همکاران^۳، ۲۰۲۰). کارآفرینی خلق محصول جدید و متفاوت با محصولات مشابه خود با تأکید بر ایده و نگرش نو به آن، در طی یک فرایند خاص است. یا کارآفرینی استفاده حداکثری و بهره‌وری از محصولات با تأکید بر ایده‌ها و نگرش‌های جدید نسبت به آن محصولات است. چرچیل^۴ (۲۰۱۹) نیز معتقد است که کارآفرینان باید بر حرکت‌ها و بهبودهای مستمری متمرکز شوند که به صورت مداوم در پی بهره‌برداری از ریسک‌ها و فرصت‌های قابل کنترل باشد. به‌طور کلی، می‌توان دو نوع کارآفرینی را نام برد. کارآفرینی مبتنی بر نوآوری که ایده نوآوری در تجارت را با هدف پیگیری فرصت‌های جهانی به اشتراک می‌گذارد و نوع دوم، کسب و کارهای کوچک است که دسترسی محدودی به بازار جهانی دارد، به بازارهای محلی با روش سنتی خدمت می‌کند. مدارس نیز همواره دستخوش تغییرات و تحولات جوامع قرار دارند. امروزه کارکرد اصلی مدارس، دیگر آموزش صرف معلومات به دانش‌آموزان نیست، بلکه آمادگی برای زندگی و کسب مهارت‌های زندگی و کسب کارانه مهم‌ترین رسالت مدارس است (کارینو^۵، ۲۰۱۷). کارآفرینی و آشنایی با آن به منظور ایجاد کسب و کارهای جدید، استفاده از ظرفیت‌های بدون استفاده، توسعه ظرفیت‌های موجود و حل مشکلات اجتماعی بوده و در پاسخ به این چالش‌ها، مأموریت جدید مدارس، ایجاد توانمندی‌های کارآفرینی در دانش‌آموزان است (امیری، ۱۳۹۸). مدارس در حوزه کارآفرینی نقش برجسته‌ای دارند

و با اقداماتی مانند تشکیل و راه‌اندازی دوره‌های آموزش کارآفرینی و اختصاص دروس خاص کارآفرینی در رشته‌های تحصیلی در کارآفرین می‌توانند نقش خود را به نحو مطلوب انجام دهند. مدارس قصد کارآفرینانه را تقویت کرده و یا ممکن است محدود کرده و مانع از شکل‌گیری آن شوند (هاری^۶، ۲۰۱۷). عناصر مهم کارآفرینان مدارس را می‌توان شامل میل به پذیرش مسئولیت کارآفرینان حس عمیقی از مسئولیت فردی برای پیامدهای فعالیت‌های خود دارند، تمایل به ریسک متوسط کارآفرینان ریسک‌های بزرگ نمی‌کنند، بلکه ریسک را حساب شده انجام می‌دهند، اعتماد به توانایی خود برای موفقیت کارآفرینان نوعاً اعتماد به نفس زیادی به توانایی خود برای کسب موفقیت دارند و انعطاف‌پذیری یکی از نشانه‌های کارآفرینان واقعی، توانایی آنها در انطباق با تقاضاها و خواسته‌های در حال تغییر مشتریان و مؤسسات تجاری اقتصادی آنهاست (روشن، ۱۳۹۶). هدف اصلی از کارآفرینی در مدارس، تربیت دانش‌آموزانی است که قادر باشند پس از دانش آموختگی شغل جدیدی همراه با نوآوری و خلاقیت ایجاد کنند (بارانی، ۱۳۸۸).

برنامه درسی یکی از راه‌های ایجاد کارآفرینی در مدارس است. برنامه درسی کارآفرینی شامل برنامه‌ریزی‌های علمی و عملی مناسب جهت افزایش توانمندی‌های کارآفرینی بوده که در قالب محتوای درسی ارائه می‌شود که می‌تواند به صورت تئوری و عملی بوده و سایر اشکال دیگر مورد تدریس قرار بگیرد (نوروزی، ۱۳۹۵). برنامه درسی کارآفرینی بر این امر تمرکز دارد که دانش‌آموزان در دوران تحصیل بتوانند تا حدودی از قابلیت‌های کارآفرینی از جمله نگرش‌ها و مهارت‌های لازم نسبت به مشاغل در آینده را کسب کنند. مطالعات نشان داده‌اند که برنامه درسی کارآفرینی، می‌تواند دانش‌آموزان را مسئولیت‌پذیرتر و در رویارویی با چالش‌های کسب و کار موفق‌تر نماید و به‌طور کلی نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان را کاهش می‌دهد. بنابراین برنامه درسی کارآفرینی، یکی از محورهای مهم برنامه درسی کل است که پرداختن به آن می‌تواند زمینه افزایش مهارت‌های زندگی از جمله کارآفرینی و مواجهه با بازار کسب و کار را فراهم کند (سانچز^۷، ۲۰۱۷).

1. Diandra.et.al.

2. Holienka.et.al.

3. Boldureanu.et.al.

4. Cherchil.

5. Karyono.

6. Hari.

7. Sanchez.

اشتغال دارند (نک^۵، ۲۰۱۸). بنابراین توجه جدی به موضوع کارآفرینی در قالب برنامه درسی امری مسلم و ضرورتی انکارناپذیر برای حل برخی از چالش‌های فعلی و آینده خواهد بود. از سویی دیگر، برنامه درسی مبتنی بر کارآفرینی در کشورمان هنوز دارای چارچوب مشخصی نیست که بر اساس آن بتوان محتوا و اهداف کارآفرینی را محقق ساخت. لذا خلاء برنامه درسی مبتنی بر کارآفرینی مشهود است. همچنین عمده مطالعات انجام شده بر رابطه کارآفرینی با متغیرهای دیگر به صورت فرضیه آزمایشی پرداخته‌اند و مطالعات کیفی و شناخت مؤلفه‌های برنامه درسی کارآفرینی دچار خلاء پژوهشی است. دیگر اینکه مطالعات صورت گرفته بیشتر در حوزه آموزش عالی بوده و مدارس کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. نتایج پژوهش حاضر می‌تواند به دانش‌افزایی از برنامه درسی کارآفرینی منجر شود و می‌توان در طراحی برنامه درسی جایگاه ویژه کارآفرینی را لحاظ کرد. لذا بر اساس مطالب مطرح شده، هدف اصلی پژوهش حاضر، ارائه مدل برنامه درسی کارآفرینی جهت ارتقاء و کسب شایستگی‌های کارآفرینی دانش‌آموزان (نمونه پژوهش: مدارس متوسط دوم استان البرز) است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا پژوهشی تلفیقی (کیفی-کمی) بود. جامعه پژوهش در بخش کیفی شامل خبرگان رشته کارآفرینی استان البرز در سال تحصیلی ۴۰۰-۱۳۹۹ بودند که تعداد ۱۴ نفر بر اساس روش اشباع نظری و با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. معیارهای انتخاب خبرگان شامل هیأت علمی، رشته تحصیلی علوم تربیتی و مدیریت- کارآفرینی، تألیفات در زمینه کارآفرینی و میل به شرکت در مصاحبه بودند. جامعه آماری بخش کمی نیز شامل کلیه معلمان متوسطه دوم درس برنامه‌ریزی و کارآفرینی استان البرز در سال تحصیلی ۴۰۰-۱۳۹۹ (۲۶۶ نفر) بودند که حجم نمونه بر اساس جدول مورگان و گرجسی ۱۵۴ نفر تعیین و به صورت روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. معیارهای ورود نیز شامل معلم متوسطه، دبیر تخصصی درس کارآفرینی و میل به تکمیل پرسشنامه بودند. لازم به ذکر است معیار خروج از پژوهش در هر دو بخش کیفی و

در مورد کارآفرینی مطالعات بسیاری انجام شده است. دین^۱ (۲۰۱۶) در پژوهشی نتیجه گرفت که سیاست‌ها و اهداف محیطی، ارتباط با بازار کار، مشارکت مربیان در تولید برنامه درسی، تعامل مستمر با مراکز علمی و ویژگی پذیرندگان از جمله عناصر مهم طراحی برنامه درسی کارآفرینی هستند. میشل^۲ (۲۰۱۶) در پژوهشی نتیجه گرفت رابطه مستقیمی بین ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی و توانایی افراد کارآفرین وجود دارد که باید در برنامه‌ریزی کارآفرینی در قالب دروس بدان توجه شود. هاردی^۳ (۲۰۲۰) در پژوهشی نتیجه گرفتند ترویج فرهنگ کارآفرینی در مدارس به ترتیب تحت تأثیر عواملی از قبیل ایجاد زیرساخت‌های کارآفرینی، توسعه آموزش‌های کاربردی، بهبود منابع و امکانات مدارس، توانمندسازی کنشگران انسانی، مدیریت مدرسه‌محور، پذیرش تفاوت‌ها، ارتباط با جامعه و صنعت، آموزش و برنامه درسی خلاق قرار دارد. مرتضی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی نتیجه گرفتند تمرکزگرایی شدید، نداشتن سیستم منظم برای تربیت و جذب معلمان کارآمد و عدم ارتباطات سازنده بین آموزش و پرورش و سایر نهادهاست از جمله عناصر مهم مورد توجه برنامه درسی کارآفرینی است. روشن^۴ (۱۳۹۶) در پژوهشی نتیجه گرفتند آموزش کارآفرینانه، ضرورت آموزش کارآفرینانه، محتوای آموزش کارآفرینانه، محیط آموزش کارآفرینانه و شیوه‌های آموزش کارآفرینانه از جمله موضوعات مهم کارآفرینی دانش‌آموزان است. فلوریس^۴ (۲۰۱۹) در پژوهشی نتیجه گرفتند برنامه درسی آموزش کارآفرینی شامل عناصر آشنایی با مهارت‌های کسب و کار، آشنایی با تدوین طرح کسب و کار و آشنایی با نقش‌های کارآفرینان است. در کشورمان نیز در دهه اخیر به کارآفرینی در مدارس توجه شده است. اما هنوز مدارس در ایجاد کارآفرینی در ابتدای راه قرار دارند و این در حالی است که بیش از ۶۲ درصد از دانش‌آموزان بعد از اتمام دوره متوسطه مهارت‌چندانی جهت اشتغال ندارند و بیش از ۱۸ درصد آنها نمی‌توانند شغل دلخواه و متناسب با مهارت‌های یاد گرفته شده در مدارس را پیدا کنند و حدود ۲۰ درصد از آنها در شغل‌های نامناسب

1. Din.

2. Mishel.

3. Hardie.

4. Floris.

5. Neck.

نیمه ساختاریافته بود. در طراحی سؤالات محدودیتی وجود نداشت و در جریان مصاحبه نکات و موضوعات مرتبط و مهم مورد توجه قرار می‌گرفت. ابزار بخش کمی نیز پرسشنامه‌ای محقق ساخته بود که بر اساس یافته‌های بخش کیفی طراحی شد. این پرسشنامه دارای ۵ مؤلفه و ۵۶ شاخص و بر اساس مقیاس لیکرت به صورت (کاملاً مخالفم=۱، مخالفم=۲، نظری ندارم=۳، موافقم=۴ و کاملاً موافقم=۵) بود. برای اعتبار داده‌های کیفی، محقق مجدد کل فرایند کدگذاری را واریسی نمود و همچنین از دو نفر خبره بیرون از پژوهش خواسته شد تمام فرایند را مورد بررسی قرار دهند که این کار به اندکی تغییرات منجر شد. برای پایایی نیز متن ۲ مصاحبه به همراه کدگذار دیگری مجدد کدگذاری شد که ضریب توافق کدگذاری ۰/۸۶ حاصل شد. برای اعتبار یافته‌های کمی نیز از روایی صوری (۲) استادیار مدیریت آموزشی، ۱ استاد حوزه کارآفرینی و بازاریابی و ۱ استاد جامعه‌شناس) استفاده شد و پایایی نیز با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۲ شد. برای تحلیل داده‌ها نیز در بخش کیفی از روش تحلیل مضمون با نرم افزار Maxqda18 و در بخش کمی با تحلیل عاملی اکتشافی و مدلیابی معادلات ساختاری با نرم افزار Smart PIs3 استفاده شد.

یافته‌های تحقیق

برخی از مشخصات شرکت کنندگان (کیفی و کمی) در پژوهش در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱- برخی از ویژگی‌های مشارکت کنندگان (سن، جنسیت، مدرک تحصیلی و سنوات خدمت) نمونه پژوهش

نمونه بخش کیفی	سن			جنسیت			مدرک تحصیلی			سنوات خدمت		
	۳۰-۴۰	۴۱-۵۰	بالتر از ۵۰	مرد	زن	استاد	دانشیار	استادیار	۱۰-۱۶	۱۷-۲۳	۲۴-۳۰	
فراوانی	۲	۶	۶	۱۱	۳	۳	۵	۶	۳	۶	۵	
درصد	۱۴/۲۸	۴۲/۸۵	۴۲/۸۵	۷۸/۵۷	۲۱/۴۲	۲۱/۴۲	۳۵/۷۱	۴۲/۸۵	۲۱/۴۲	۴۲/۸۵	۲۵/۷۱	
نمونه بخش کمی	سن			جنسیت			مدرک تحصیلی			سنوات خدمت		
	۳۰-۴۰	۴۱-۵۰	بالتر از ۵۰	مرد	زن	کارشنا سی	ارشد	دکتری	۱ تا ۱۰	۱۱ تا ۲۰	بیشتر از ۲۰	
فراوانی	۴۴	۷۷	۳۰	۱۲۴	۲۷	۱۱۹	۲۶	۶	۳۹	۸۶	۲۶	
درصد	۱۶/۵۴	۲۸/۹۴	۱۱/۲۷	۴۶/۶۱	۱۰/۱۵	۴۴/۷۳	۹/۷۷	۲/۲۵	۱۴/۶۶	۳۲/۳۳	۹/۷۷	

در جدول (۲) مؤلفه‌ها و شاخص‌های کارآفرینی ارائه شده است.

کمی به خاطر اینکه ماهیت پژوهش بالینی نبود صرفاً شرکت و تکمیل مصاحبه‌ها و پرسشنامه‌ها بود. شیوه اجرا در بخش کیفی اینگونه بود که ابتدا با خبرگان هماهنگی جهت شرکت در مصاحبه‌ها صورت گرفت. تعداد ۲۵ نفر گزینش شدند که در نهایت فقط ۱۸ نفر مایل به شرکت در مصاحبه بودند و تا مصاحبه ۱۴ نیز اشباع نظری حاصل شد. با توجه به پراکندگی اساتید و محدودیت دسترسی حضوری با آنان و بیماری کرونا، مصاحبه شونده‌گان مایل بودند که به صورت تلفنی در مصاحبه شرکت کنند. بعد از تعیین زمان مصاحبه هر شرکت کننده، سؤالات اولیه برای آنان ایمیل شد تا آمادگی لازم داشته باشند. زمان مصاحبه‌ها با توجه به میزان توضیح شرکت کنندگان به طور متوسط ۴۰ دقیقه بود. جهت رعایت ملاحظات اخلاقی از آنان ضبط متن مصاحبه‌ها گرفته شد و این اطمینان داده شد که صرفاً در راستای کار پژوهشی است و استفاده دیگری ندارد که بر این اساس برخی مایل به ضبط متن مصاحبه‌ها نبودند. در بخش کمی نیز از آنجایی که دبیران درس کارآفرینی نیز به صورت پراکنده بودند ابتدا لیست تمام دبیران مورد نظر تهیه شد و از بین آنان به صورت تصادفی تعداد ۱۷۰ نفر ۱۶ نفر بیشتر از حجم مورد نیاز جهت جلوگیری از ریزش احتمالی انتخاب شدند و برای آنان پیامک جهت شرکت در پژوهش ارسال شد. سپس پرسشنامه‌ها به صورت ایمیل ارسال شد. گاهی برای تکمیل پرسشنامه چندین بار تماس گرفته شد تا شرکت کنندگان پرسشنامه‌ها را تکمیل کنند. این کار حدود یک ماه طول کشید. ابزار پژوهش در بخش کیفی مصاحبه‌های

جدول ۲- مضامین فرعی و اصلی کارآفرینی از دیدگاه مشارکت کنندگان

مضامین اصلی	مضامین فرعی	مضامین اصلی	مضامین فرعی
ایجاد مهارت‌های کارآفرینی	خود یادگیری	ایجاد دانش کارآفرینی	فرصت‌سازی
	کاوشگری		یادگیری و یاددهی
	مهارت‌های انطباقی		نوآوری
	تدوین استاندارد آموزشی		پژوهش و آموزش
	تحقیق و توسعه		تسهیم دانش فردی
	آموزش‌های مهارت محور		محیط یادگیری
	بهبود مستمر فرایند آموزش		مربیان آموزش دیده
	تدریس مبتنی بر کارآفرینی		استفاده از فناوری
	ارتقای حس کارآفرینی		دانش فردی
	تخصصی بودن محتوا		دانش محوری
	تحمل‌پذیری		قابلیت‌های فردی
	بازدید از کسب و کارهای جدید		پروژه‌های فردی
	مهارت متقاعد سازی		دانش آفرینی
	مهارت روابط عمومی		انگیزه کارآفرینی
ایجاد توانایی کارآفرینی	مهارت تصمیم‌گیری مدیریتی	ایجاد نگرش کارآفرینی	خودکارآمدی
	مهارت تصمیم‌گیری		تفکر واگرا
	مهارت‌های اجتماعی		انگیزش
	مأموریت کارآفرینی		تفکر انتقادی
	مهارت حل مسأله		تفکر خلاق
	ارائه بازخورد		تغییرپذیری
	توسعه کار تیمی		تشویق و ترغیب
	الگو برداری		فرهنگ‌سازی
	بحث و گفتگو		سازگاری و برونگرایی
	کار و تلاش		سطح علاقه‌مندی
	ایده‌پردازی		ایده‌پردازی
	تناسب آموزش کارآفرینی		قصد کارآفرینانه
	توانمند سازی		تعهد به کارآفرینی
	قوانین حمایتی		حس ابتکار
توانایی سرمایه‌گذاری	عزت نفس		
استعدادهای فردی	هوشیاری کارآفرینانه		
توانایی فناوری اطلاعات	تقویت ریسک‌پذیری		

تحلیل کافی است. همچنین مقدار معناداری آزمون بارلت، کوچکتر از ۰/۰۵ است که نشان می‌دهد تحلیل مورد نظر برای شناسایی ساختار مدل مناسب است. جهت انجام تحلیل عاملی اکتشافی از روش تحلیل مؤلفه‌های

ابتدا تحلیل عاملی اکتشافی صورت گرفت. در صورتی که مقدار KMO کمتر از ۰/۵ باشد، داده‌ها برای معادلات ساختاری مناسب نخواهند بود. نتایج نشان داد مقدار شاخص KMO برابر ۰/۸۷۳ است و تعداد نمونه برای

اصلی و چرخش واریماکس استفاده شده که تعداد ۴ بعد به‌عنوان ابعاد مدل به همراه زیر مؤلفه‌ها استخراج شد.

نتایج آن در جدول (۳) ارائه شده است.

جدول ۳- نتایج حاصل از انجام تحلیل عاملی اکتشافی

توانایی کارآفرینی	مهارت‌های کارآفرینی	نگرش کارآفرینی	دانش کارآفرینی	عوامل زیر مؤلفه‌ها
			۰,۷۶۴	فرصت‌سازی
			۰,۷۳۵	یادگیری و یاددهی
			۰,۷۹۳	نوآوری
			۰,۷۴۴	پژوهش و آموزش
			۰,۷۸۴	دانش آفرینی
			۰,۷۵۵	تسهیم دانش فردی
			۰,۸۷۶	محیط یادگیری
			۰,۷۶۵	پروژه‌های فردی
			۰,۷۱۱	دانش محوری
			۰,۷۴۴	قابلیت‌های فردی
			۰,۷۹۰	دانش فردی
			۰,۷۷۳	مربیان آموزش دیده
			۰,۸۶۵	استفاده از فناوری
		۰,۸۴۳		انگیزه کارآفرینی
		۰,۷۱۲		تعهد به کارآفرینی
		۰,۷۶۴		تقویت ریسک‌پذیری
		۰,۷۷۷		حمایت از رفتارهای کارآفرینانه
		۰,۷۰۵		هوشیاری کارآفرینانه
		۰,۸۱۵		عزت نفس
		۰,۷۹۰		حس ابتکار
		۰,۷۹۲		قصد کارآفرینانه
		۰,۷۹۸		ایده پردازی
		۰,۷۲۰		سطح علاقه‌مندی
		۰,۷۶۶		سازگاری و برون‌گرایی
		۰,۷۴۳		فرهنگ‌سازی
		۰,۷۶۶		تشویق و ترغیب
		۰,۷۴۳		تغییرپذیری
		۰,۷۴۴		تفکر خلاق
		۰,۸۲۳		تفکر انتقادی
		۰,۷۳۲		انگیزش
		۰,۷۶۲		تفکر واگرا
		۰,۷۶۹		خودکارآمدی
	۰,۷۵۵			خود یادگیری
	۰,۷۴۳			مهارت‌های اجتماعی
	۰,۸۱۱			مهارت تصمیم‌گیری
	۰,۸۶۵			مهارت تصمیم‌گیری مدیریتی
	۰,۷۶۲			مهارت روابط عمومی
	۰,۸۳۳			مهارت متقاعد سازی
	۰,۷۸۷			رهبری

	۰,۷۱۱			شبیه‌سازی
	۰,۸۰۳			بازدید از کسب و کارهای جدید
	۰,۷۶۵			مسئولیت‌پذیری
	۰,۷۴۳			تحمل ابهام
	۰,۷۸۱			تخصصی بودن محتوا
	۰,۷۶۴			ارتقای حس کارآفرینی
	۰,۸۵۰			تدریس مبتنی بر کارآفرینی
	۰,۸۶۵			بهبود مستمر فرایند آموزش
	۰,۸۴۷			آموزش‌های مهارت محور
	۰,۸۴۳			تحقیق و توسعه
	۰,۸۶۷			تدوین استاندارد آموزشی
	۰,۸۴۶			مهارت‌های انطباقی
	۰,۷۵۵			کاوشگری
۰,۷۸۹				مأموریت کارآفرینی
۰,۷۳۴				تقویت تفکر استراتژیک
۰,۷۶۱				تعهد به چشم‌انداز
۰/۷۸۴				مشارکت
۰/۷۳۴				یادگیری موقعیتی
۰/۷۵۵				توسعه کار تیمی
۰/۷۹۰				مهارت حل مسأله
۰/۷۷۰				توانایی فناوری اطلاعات
۰/۷۴۵				استعدادهای فردی
۰/۷۸۳				توانایی ایجاد سرمایه‌گذاری
۰/۷۵۲				قوانین حمایتی
۰/۷۹۴				توانمند سازی
۰/۷۶۶				تناسب آموزش کارآفرینی
۰/۸۴۳				کار و تلاش
۰/۷۹۱				بحث و گفتگو
۰/۷۹۴				الگو برداری
۰/۷۸۸				ارزشیابی دوره‌ها
۰/۹۴۵				ارتباطات مؤثر
۳,۷۶	۴,۳۵	۳,۲۱	۲,۹۸	مقادیر ویژه اولیه کل
۱۴,۶۵	۱۲,۷۶	۷,۶۵	۶,۵۴	درصد واریانس
۶۸,۸۹	۸۱,۶۵	۸۹,۳۰	۹۵,۸۴	درصد تراکمی واریانس

برای بررسی کیفیت مدل از شاخص بررسی افزونگی و ضریب تعیین استفاده شد. اعداد مثبت نشانگر کیفیت مناسب مدل هستند. معیار اصلی ارزیابی مدل ساختاری، ضریب تعیین می‌باشد. این شاخص نشان می‌دهد چند درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل صورت می‌گیرد. نتایج نشان داد $88/7$ درصد از تغییرات برنامه درسی کارآفرینی توسط زیر مؤلفه‌های شناسایی شده (ابعاد مدل) پیش‌بینی می‌شود. اگر شاخص افزونگی

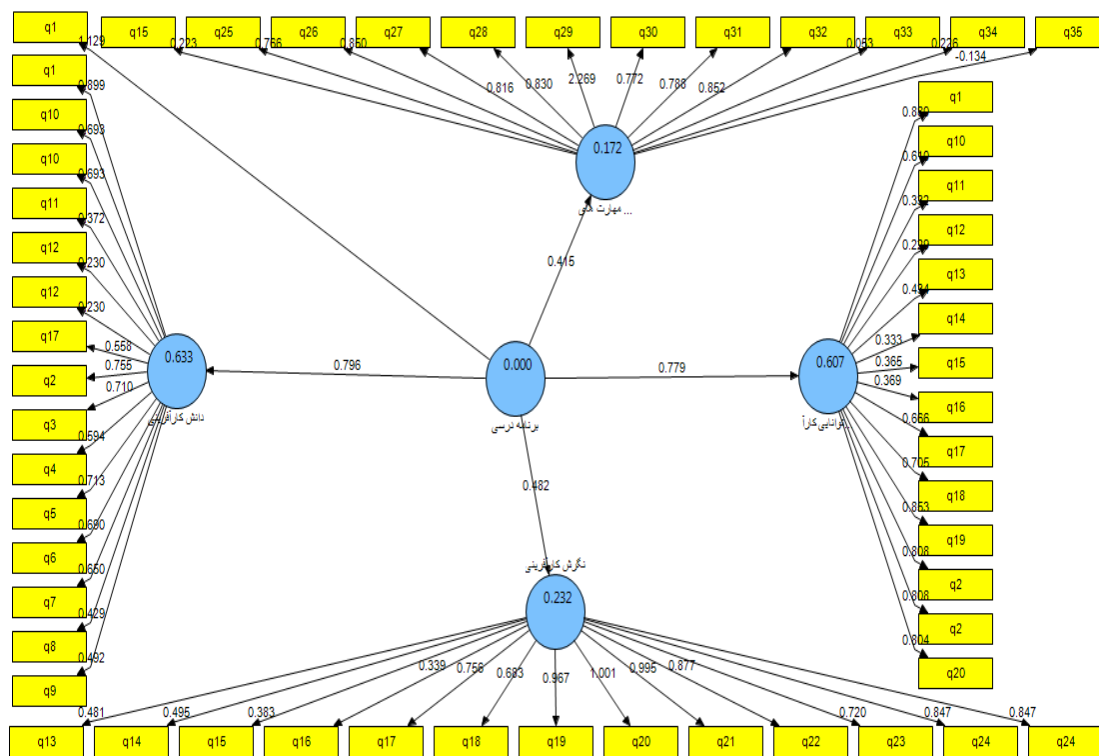
نتایج جدول (۳) نشان داد عامل اول یعنی ایجاد دانش کارآفرینی $6/54$ از واریانس کل را تبیین می‌کند، عامل دوم نگرش کارآفرینی $7/65$ درصد، عامل سوم، مهارت‌های کارآفرینی $12/76$ درصد و عامل چهارم یعنی توانایی کارآفرینی $14/65$ درصد از کل واریانس کارآفرینی را تبیین کرده‌اند. در کل نیز عوامل و مؤلفه‌ها توانسته‌اند حدود $95/84$ از واریانس کل را تبیین کنند.

می‌باشد. به منظور آزمون مدل مفهومی از شاخص‌های نیکویی برازش شامل: GFI، AGFI و RMSEA استفاده شده که نتایج آن در جدول (۴) آمده است.

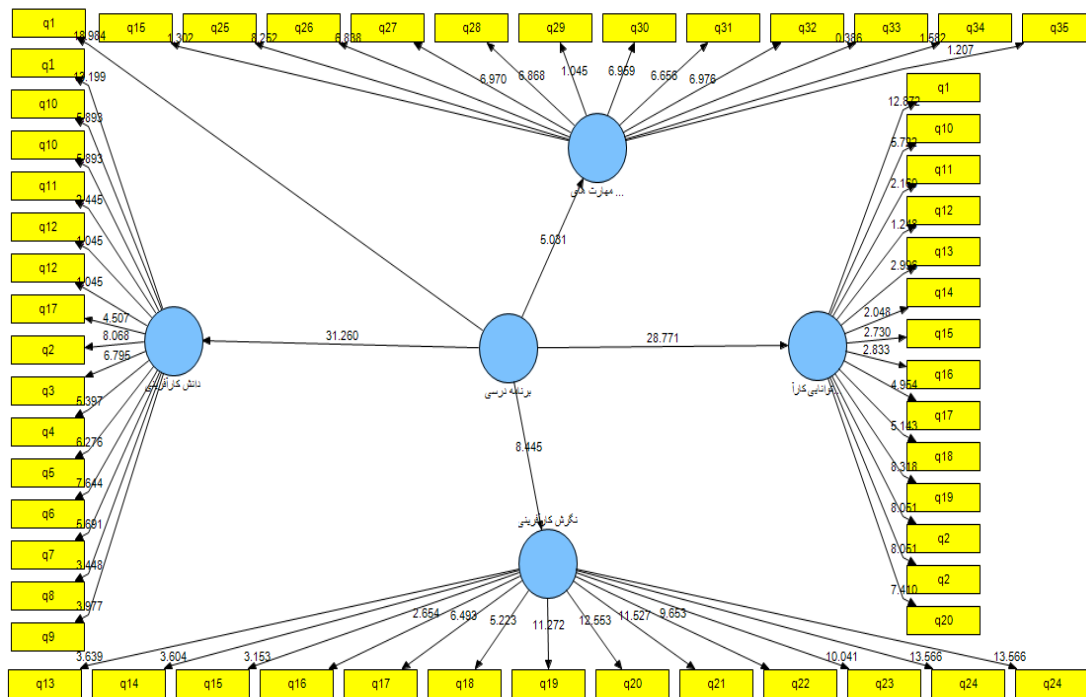
بیشتر از صفر باشد مقادیر مشاهده شده خوب بازسازی شده و مدل توانایی پیش‌بینی دارد. در این تحقیق این شاخص برای متغیر برنامه درسی کارآفرینی بالای صفر

جدول ۴- آماره‌های مربوط به نیکویی برازش مدل

شاخص‌های برازش	نماد	ملاک	مقادیر پژوهش	نتیجه برازش
تقسیم کای-مربع بر درجه آزادی	X^2/df	≤ 3	۱,۳۴	برازش خوب
ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	RMSEA	≤ 0.08	۰,۰۳	برازش خوب
شاخص نیکویی برازش	GFI	≥ 0.9	۰/۹۴	برازش خوب
شاخص نیکویی برازش تعدیل شده	AGFI	≥ 0.9	۰/۹۱	برازش خوب
شاخص برازش مقایسه‌ای	CFI	≥ 0.9	۰/۹۵	برازش خوب
شاخص برازش افزایشی	IFI	≥ 0.9	۰/۹۳	برازش خوب
شاخص برازش نرم	NFI	≥ 0.9	۰/۹۲	برازش خوب
شاخص برازش غیر نرم	NNFI	≥ 0.9	۰/۹۶	برازش خوب
ضریب تعیین	R2	≥ 0.67	۰/۷۶	برازش خوب

شکل ۱- مدل اندازه‌گیری در حالت تخمین ضرایب استاندارد

شکل ۲- مدل اندازه‌گیری در حالت آزمون t

بحث و نتیجه‌گیری

کارآفرینی یکی از راهکارهای پاسخگویی به نیازهای مختلف جوامع و افراد و در راستای بهره‌وری و خلاقیت از منابع انسانی است که امروزه جوامع سعی می‌کنند کارآفرینی و توجه به آن را در مدارس از طریق برنامه درسی باز کنند. بر این اساس، هدف اصلی این پژوهش ارائه مدل برنامه درسی کارآفرینی جهت ارتقاء و کسب شایستگی‌های کارآفرینی دانش‌آموزان (نمونه پژوهش: مدارس متوسط دوم استان البرز) بود.

یافته‌های بخش کیفی نشان داد ۴ عامل و مضمون اصلی کارآفرینی در برنامه درسی شامل ایجاد دانش کارآفرینی، نگرش کارآفرینی، مهارت‌های کارآفرینی و توانایی کارآفرینی بود. در تبیین این یافته باید گفت کارآفرینی موضوعی چندبعدی است که یکی از ابعاد مهم آن نوع نگرش به کارآفرینی بخصوص در مدارس است. زیرا وقتی دانش‌آموزان نسبت به آفرینی نگرش مطلوبی پیدا کنند و خلاقیت‌ها و قابلیت‌های خود را با کارآفرینی ترکیب کنند آنگاه می‌توان شاهد میل دانش‌آموزان به کارآفرینی بود. لذا برنامه درسی جامع و با اولویت ایجاد نگرش مثبت به کارآفرینی مهم‌ترین اقدام می‌تواند باشد. عامل شناسایی شده دیگر، مهارت‌های کارآفرینی بود. برخی از صاحب‌نظران تصریح کردند که هدف از کارآفرینی در مدارس ایجاد مهارت‌های اولیه در دانش‌آموزان است لذا باید برنامه درسی بر بعد مهارتی کارآفرینی تمرکز لازم داشته باشد. زیرا مهارت‌ها باعث می‌شوند دانش‌آموزان نسبت به کارآفرینی حس خوبی پیدا کنند و فکر کسب و

نتایج شکل‌های ۱ و ۲، نشان می‌دهد که کلیه ضرایب به دست آمده برای ابعاد مدل مثبت بوده که می‌توان نتیجه گرفت مدل معنادار است.

پس از بررسی برازش بخش اندازه‌گیری و بخش ساختاری مدل، برازش کلی مدل از طریق معیار GOF که شاخصی برای بررسی برازش مدل جهت پیش‌بینی متغیرهای درون‌زا می‌باشد، استفاده شد که مقدار آن بین صفر تا یک قرار دارد. مقادیر نزدیک به یک نشانگر کیفیت مناسب مدل هستند. و توانایی پیش‌بینی کلی مدل را مورد بررسی قرار می‌دهد و مدل آزمون شده پیش‌بینی متغیرهای مکنون درون‌زا را دارد. این معیار از طریق رابطه زیر محاسبه می‌شود:

$$Gof = \sqrt{\text{communalities} \times R^2}$$

Communalities نشانه میانگین مقادیر اشتراکی هر سازه هست و R^2 نیز مقدار میانگین مقادیر اشتراکی سازه‌های درون‌زای مدل است. همچنین مقدار اشتراکی برابر است با ۰,۷۶ و با توجه به سه مقدار ۰,۰۱، ۰,۲۵ و ۰,۳۶ که به‌عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای GOF معرفی شده است، حاصل شدن مقدار ۰,۶۵ برای GOF نشان از برازش قوی کلی مدل پژوهش دارد. از آنجایی که مقدار محاسبه شده GOF بزرگتر از ۰,۳۶ به دست آمد، نشان از برازش مناسب مدل پژوهش دارد. بنابراین می‌توان گفت برازش کلی مدل پژوهش بسیار مناسب و مورد تأیید است.

می‌توان نتیجه گرفت نگرش‌ها عاملی اساسی برای کارآفرینی در مدارس است. یافته دیگر، دانش کارآفرینی بود. در تبیین این یافته باید گفت دانش تخصصی در کارآفرینی اصولاً می‌تواند در طول دوره کاری کسب و استمرار یابد. اما در دوره مدرسه و برنامه درسی این دانش می‌تواند محتوایی اولیه در خصوص کاربردها و مفاهیم اصلی کارآفرینی باشد. همانگونه که صاحب‌نظران تصریح کردند دوره مدرسه می‌تواند این فرصت را برای دانش‌آموز ایجاد کند که دانش اولیه را کسب و سپس در دوره‌های بعدی زندگی حرفه‌ای خود، آن را تعمق بخشند. شاید به همین دلیل است که از دیدگاه شرکت کنندگان دانش کارآفرینی در درجه اولویت کمتر بوده است.

محدودیت پژوهش حاضر این بود که نتایج پژوهش حاصل مطالعه‌ای موردی بوده و ناظر بر منطقه گسترده‌ای نیست؛ لذا باید با احتیاط نگریست. همچنین، کارآفرینی مقوله‌ای میان رشته‌ای و گسترده است که برای احصاء الگوی جامع‌تری، باید از دیدگاه‌های سایر فعالان کارآفرینی و اساتید سایر رشته‌ها نیز استفاده کرد. پیشنهاد می‌شود: ۱- محققان در آینده از تنوع دیدگاه‌های خبرگان و اساتید مرتبط با کارآفرینی استفاده کنند. ۲- برای استقبال دانش‌آموزان و خانواده‌ها از کارآفرینی، رسانه‌ها و به‌طور خاص رسانه‌های وابسته به آموزش و پرورش فرهنگ‌سازی کنند و کارآفرینی را در صدر اهمیت مشاغل حال و آینده ترسیم کنند. ۳- دید و بازدید از کارآفرینان مختلف و مؤسسان شرکت‌ها و کسب و کارهای خرد مولد، می‌تواند همزمان موجب نگرش مطلوب به کارآفرینی و پرورش روحیه خلاقیت و مهارت‌ها در دانش‌آموزان را فراهم کند. ۴- در جهت تشویق روحیه کارآفرینی در مدارس، بهتر است دوره‌های عملی کارآفرینی با حضور بزرگان در مدارس تدریس و تبادل نظر شود. ۵- آشنایی و معرفی کسب و کارهای خرد از دیگر اقدامات مناسب برای آشنایی با دانش کارآفرینی است.

تقدیر و تشکر

در تهیه مقاله حاضر، از منافع مالی سازمان و نهاد خاصی استفاده نشده است و بین نویسندگان هیچگونه تعارض منافی وجود ندارد. از اساتید محترم راهنما و مشاور که نظرات ارزشمند خود را در راستای کیفیت بهتر مطالب پیشنهاد دادند کمال تشکر به عمل می‌آید. همچنین از اساتید و معلمان گرانقدر و محترم شرکت کننده در پژوهش تشکر می‌شود.

کار مبتنی بر کارآفرینی در دوران بعد از تحصیل در آنان بکار آید. عامل مهم دیگر، دانش کارآفرینی بود. دانش کارآفرینی می‌تواند در همان تعاریف ساده از کارآفرینی باشد. کارآفرینی موضوعی بین رشته‌ای است لذا باید در برنامه درسی به گونه‌ای عمل شود که بعد نظری کارآفرینی زیاد برجسته نباشد، زیرا صرف دانش و معمولاً می‌تواند کارآفرینی را مانند سایر دروس دانشی محدود کند. بعد دیگر شناسایی شده، توانایی کارآفرینی بود. در تبیین این عامل باید گفت هدف از تربیت و آموزش کارآفرینی برای دانش‌آموزان اصولاً این نیست که همه به یک شکل توانمند شوند. زیرا توانمندی‌های دانش‌آموزان و زمینه مهارت‌های اولیه آنان متفاوت است. لذا باید برنامه درسی از سطوح و لایه‌های مختلفی تشکیل شده باشد که بتواند برای هر دانش‌آموز نسبت به توانمندی فردی، ذهنی و روانی آن کارآفرینی لذت‌بخش و کارآمد شود.

نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نیز نشان داد عوامل (مهارت‌های کارآفرینی)، (توانایی کارآفرینی)، (نگرش کارآفرینی) و ایجاد دانش کارآفرینی به ترتیب بیشترین سهم در ایجاد برنامه درسی کارآفرینی دارند. در تبیین نتایج می‌توان گفت یکی از مهم‌ترین متغیرهای لازم برای کارآفرینی مهارت است. مهارت‌ها باعث می‌شوند فرد، پیشرفت کاری داشته باشد. از سوی دیگر، مهارت‌ها موجب می‌شوند تا فرد بتواند با کارش ارتباط خوبی برقرار کند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت دلیل تأثیر بیشتر عامل مهارت‌ها به همین موضوع باشد که مهارت‌ها پایه ارتباط با کارآفرینی بخصوص در دانش‌آموزان است و باید مهارت‌های اولیه در قالب برنامه درسی برای دانش‌آموزان در اولویت باشد. توانمندی‌های کارآفرینی می‌تواند شامل توانمندی‌های روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و حتی توانمندی‌های جسمانی و فردی باشد. برای مثال نوع شخصیت فرد و احوالات روحی و روانی او می‌تواند در نزدیکی و یا دوری از کارآفرینی اثرگذار باشد. همچنین از نظر جامعه‌شناختی جایگاه کارآفرینی در جامعه و نهادینه شدن آن می‌تواند در ایجاد توانمندی‌های افراد تأثیر بسیاری داشته باشند. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت عامل توانمندی‌های کارآفرینی طیف گسترده‌ای از توانمندی‌ها را در بر می‌گیرد و شاید به همین دلیل از نظر مشارکت کنندگان در اولویت دوم بوده است. در مورد نگرش‌ها نیز باید گفت، نگرش مثبت و منفی به کارآفرینی می‌تواند عامل جذب و یا طرد دانش‌آموزان به کارآفرینی باشد. از آنجایی که دانش‌آموزان متوسطه در پایان دوره تحصیلات خود هستند هرچه برنامه درسی بتواند نگرش آنها را به کارآفرینی مثبت‌تر کند می‌توان فرصت‌های کسب و کارانه زیادی برای آنان بعد از اتمام تحصیلات متناسب با توانمندی‌ها و علائق خود به دست آورند. لذا

منابع

- Cherchil, H. (2016). "Entrepreneurship education and training at the further education and training level in south Africa".
- Diandra D, Azmy A. (2020). Understanding definition of entrepreneurship. *international journal of management, accounting and economics*, 7(5), 235-241.
- Din B. H, Anuar A. R, Usman M. (2016). The effectiveness of the entrepreneurship education program in upgrading entrepreneurial skills among public university students. *procedia-social and behavioral sciences*, 224(1), 117-123.
- Floris M, Pillitu D. (2019). Improving entrepreneurship education in primary schools: a pioneer project. *international journal of educational management*, 33(6), 1149-1169.
- Hardie B, Highfield C, Lee K. (2020). Entrepreneurship education today for students' unknown futures. *journal of pedagogical research*, 4(3), 401-417.
- Holienka M, Holienkova J, Gal P. (2019). Entrepreneurial characteristics of students in different fields of study. *acta universitatis agriculturae et silviculturae mendelianae brunensis*, 63(10), 1879-1889.
- Karyono H. (2017). Leading Entrepreneurship Education-Based Primary Schools, 128(3), 134-139.
- Mishel, R.L. (2018). Opportunity Recognition: an exploratory investigation of a component of the entrepreneurial process in the context of the health care industry: theory and practice. *Tertiary education Management*, vol.25, issue.2, pp81-94.
- Neck H. M, Corbett A. C. (2018). The scholarship of teaching and learning entrepreneurship. *entrepreneurship education & pedagogy*, 1(1), 8-41.
- Sanchez, J. C. (2017). "University training for entrepreneurial competencies: Its impact on intention of venture creation", *International Entrepreneurship and Management Journal*, (7)3, 239-254.
- Suryaman S, Hari K. (2017). Leading entrepreneurship education-based primary schools. *advances in social science, education and humanities research*, 128, 135-135.
- امیری، جمشید (۱۳۹۸). طراحی الگوی برنامه درسی آموزش کارآفرینی برای دانش آموزان دوره اول متوسطه. نظریه و عمل در برنامه ریزی. ۲(۵). ۱-۱۴.
- بارانی، شهرزاد، زرافشان، کیومرث، (۱۳۸۸)، بررسی تأثیر نگرش نسبت به کارآفرینی و هنجارهای جامعه و باور به خودکارآمدی بر پیش-بینی رفتار کارآفرینی، پژوهشنامه اقتصاد توسعه. ۴۰(۲). ۹۳-۱۰۳.
- روشن، محمدرحیم، (۱۳۹۶)، بررسی رابطه بین آموزش کارآفرینانه معلم (اهداف، محتوا، ضرورت، شیوه و محیط آموزشی) با روحیه کارآفرینانه دانش آموزان متوسطه شهر تهران. اندیشه‌های نوین تربیتی. ۱۱(۱). ۱۵۱-۱۷۹.
- مرتضی نژاد، نیلوفر، (۱۳۹۶)، بررسی عناصر طراحی برنامه درسی کارآفرینی بر اساس رویکرد تطبیقی برنامه درسی، ۱۲(۴۴). ۴۹-۸۰.
- نوروزی، معصومه، زند، مینا، واشقانی فراهانی، مریم و دیگران (۱۳۹۵)، کاروفناوری ششم دبستان، دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری .

